

DIN UMBRA CĂRȚILOR – BUCURIILE BIBLIOFILIEI

Lucreția PICUI

Biblioteca Județeană „Dinicu Golescu” din Argeș, veche instituție publică a cărții din Muntenia, concepută astfel chiar din anul înființării (1880), s-a îmbogățit de-a lungul existenței cu un fond impresionant de cărți conținând lucrări fundamentale ale culturii naționale și universale, care fac cinste oricărei biblioteci din lume. Nu este vorba de numărul mare de cărți, ci de valoarea bibliofilă și sentimentală pe care o poartă fiecare apariție editorială în parte.

Dintre **lucrările rare străine** trebuie amintite: *Epistolae familiares* de Cicero, tipărită la Lyon, în 1545, de Sebastian Gryphius, cunoscut editor și tipograf, creatorul unei mărci tipografice devenită celebra „Grifon”; cunoscuta lucrare este scrisă în limba latină, cu caractere de diferite mărimi și inițiale ornate. Ca mărturie a circulației, cartea poartă însemnări și adnotări particulare, iar starea de conservare este foarte bună, ținând seama de anul apariției și de drumul parcurs de ea pînă la noi; *Ferentinatis sacrorum...* de Novidius Fracii, Ambrozius, Anvers, 1559; *Postila sev enarratio evangeliorum* de Hemingius Nicolaus, Viteberg, editor Iohannes Crato, 1563, exemplar cu încuietori metalice pe copertele de lemn îmbrăcate în piele, lucru ce a dus la păstrarea cărții într-o stare perfectă; *De communibus omnium rerum...* de Pererius Benedictus, Coloniae (Köln), 1599, editor Lazari Zetzneri și *De praescriptoribus adversus* de Tertulianus, Quintus Septimius, Coloniae, Birckmannica, 1599.

Tipăriturile olandeze sînt renumite în lumea colecționarilor și a tipografilor europeni, dar cele ale „dinastiei” Elzevir din Leida și Amsterdam (Lugduni Batavorum) au ajuns astăzi rarități mondiale. Din colecția noastră de 12 exemplare, de format *duo decimal*, legate în pergament, semnalez doar două volume: *Respublica et status imperii romano-germanici*, Lugduni Batavorum, Elzeviriana, 1634 și respectiv 1640. Primul volum este ornat cu elemente heraldice, iar al doilea cu un arbore, marca Elzevirilor.

Am menționat aceste cărți pentru că ele poartă însemnele de proprietate (ex-librisuri) ale Ducelui de Berwick (1670-1734), fiul natural

al regelui Angliei – Iacob al II-lea, ajuns mareșal al Franței și care, după căsătoria cu o ducesă de Alba, din marea casă spaniolă, adaugă peste primul ex-libris, un al doilea, cu textul: „Duce de Berwick și Alba”.

Întreaga colecție de „elzevire” a fost achiziționată dintr-un anticariat bucureștean și provin din biblioteca cunoscutului prof. univ. dr. ing. Dimitrie Leonida, întemeietorul Muzeului Tehnicii din București.

La fel de dragă nouă este și *Historia della Transilvania*, realizată de cavalerul Ciro Spontoni, omul de casă al cunoscutului general Basta. Este scrisă în limba italiană, la Veneția, în 1638. Cartea a fost găsită într-un beci inundat. După uscare, corpusul a rămas puțin ondulat, dar hîrtia de moară, produsul Evului Mediu european, și cerneala nu prezintă urme de degradare. Lucrul acesta confirmă nivelul la care ajunsese arta tipografică în Republica Veneția. După unele afirmații ale academicianului Virgil Cîndea, un exemplar identic aducea în țară marele istoric și revoluționar român Nicolae Bălcescu, în 1847, când se întorcea din Italia să pregătească Revoluția de la 1848 din Țara Românească.

În domeniul **cărții vechi românești**, ne mîndrim cu cele mai importante producții editoriale din secolul al XVII-lea: *Evanghelia învățătoare*, tipăritură începută la Govora în 1640 și terminată la Mînăstirea Dealu, unde s-a mutat întregul material tipografic de la Govora, în 1642; *Îndreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652, este socotită Pravila „cea mare” a românilor pentru că ea a pus bazele vechiului drept autohton scris, promovînd norme juridice unitare.; a apărut în limba neamului și s-a răspîndit pe întregul teritoriu locuit de români; *Cheia înțelesului*, București, 1678, prima carte românească apărută prin strădania lui Șerban Cantacuzino, chiar în primul an de domnie (1678-1688); edițiile cantacuzine au marcat apogeul pătrunderii și circulației cărților muntene pe teritoriul românesc, și nu numai.

*

La sfîrșitul lunii septembrie 2004, Biblioteca Județeană „Dinicu Golescu” Argeș a achiziționat, prin Anticariatul *Tudor* din Pitești, un manuscris pe pergament care a primit la prelucrare numărul de inventar 485.909, cota de format II 67.717 și a fost repartizat secției *Colecții speciale*. Regretabil este faptul că datele de circulație și de proveniență ale acestui vechi document sînt foarte puține și vagi, anticarul fiind doar un tînăr comerciant, iar directorul bibliotecii, Silvestru D. Voinescu, cel care a fost în legătură cu ultimul deținător, nu mai este printre noi.

După o scurtă privire asupra manuscrisului, găsind locul apariției lui în însemnarea finală, am făcut o deplasare la Mînăstirea Sucevița, unde, prin bunăvoința maicii starețe Mihaela Cozmei, am intrat în posesia unor copii de documente, acestea reușind să facă puțină lumină asupra circulației lui. Văzînd starea bună de conservare în care se află, sîntem

tentați să credem că acest manuscris nu a avut mulți proprietari și nu a circulat prea mult în cei 60 de ani de la plecarea lui din mănăstire; dar aria mare de deplasare și vremurile zbuciumate de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial ne îndreaptă spre alte deducții și, în fapt, iscă mirarea că manuscrisul nu s-a pierdut și nu a fost iremediabil distrus!

Timpul și evenimentele s-au scurs în defavoarea colecției de carte veche de la Sucevița, unele lucrări dispărînd definitiv, altele împrăștiindu-se prin alte biblioteci din lume.

Liturghierul (Slujba dumnezeiască...) este o copie manuscrisă, în *quarto* (21,3/15,5 cm), pe pergament, cu 126 de foi nenumerate, împărțit în 16 caiete numerotate. Caietele poartă numărul de ordine la începutul și la sfârșitul lor. Fiecare caiet conține câte opt foi. Caietul numărul 2 este legat după cel de al 4-lea, de către o persoană care a greșit ordinea lor, din pricina necunoașterii limbii.

Manuscrisul este menționat de Dimitrie Dan în lucrarea *Mănăstirea Sucevița cu anexe de documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*, București, Tipografia Bucovina, 1923, în capitolul X, *Odoarele mănăstirii Sucevița*, litera K. *Cărți vechi bisericești*, A. *Manuscripte slavone*, p. 83. Tot aici sînt amintite și amănuntele: acest manuscris a fost legat în piele roșie, a fost evaluat la 2 000 de coroane și purta numărul 431/I (70.a).

Acum cartea nu mai are scoarțe și este recusută cu ață albă, nouă. Pe alocuri, pergamentul este ușor îngălbenit și ușor încrețit de la umezeală. Unele foi sînt mai subțiri, ușor transparente și pe ele se vede textul de pe *verso*.

Pergamentul este destul de curat, colțurile de jos ale foilor sînt ușor îmbrumate, semn că au fost des răsfoite; în rest, manuscrisul a fost bine întreținut, chiar dacă nu mai are scoarțe.

Pe prima foaie, *recto*, există o scriere tîrzie, foarte mărunță, de două rînduri, în limba rusă, realizată cu peniță și cerneală neagră, scriere din care aflăm că avem în față un: *Liturghier, scris în 1607, are 126 de foi. A. Petru*. Din cauza unor mici pete maronii, a scrisului puțin mai șters, a dimensiunilor literelor foarte reduse (1 mm), am zăbovit foarte mult timp asupra semnăturii, dar am ajuns la concluzia că îi aparține istoricului polonez Anton Stepanovici Petruszewicz¹, cunoscute fiindu-i preocupările pentru istoria și cultura românească. Este posibil să fi făcut această notiță pe prima foaie, în afara textului cărții, pentru o evidență mai bună în cadrul bibliotecii.

Sub cele două rînduri, tot cu cerneală neagră, sînt două numere de

¹ Vezi Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică/EA, 2003, p. 648: *Anton Stepanovici Petruszewicz* (6 ianuarie 1821-10 septembrie 1913, Lemberg), canonic, istoric, din Polonia. Membru de onoare străin al Academiei Române (22 martie 1890).

inventar: primul, $N= 312$ (cu dimensiuni între 19 și 12 mm), tăiat cu o linie orizontală; al doilea, *No-90* (cu dimensiuni între 8 și 13 mm) – ceea ce demonstrează că manuscrisul a primit numere diferite la două inventarieri.

Pe verso, în partea de sus a primei foi, se află o altă notiță târzie, de două rînduri: *L-am aflat zăcînd în Sucevița pe ieromonahul Isaie așjdere și pe Lazăr*. Am căutat date și despre aceștia, dar am reușit să ne lămurim numai asupra lui Lazăr, singurul ieromonah, *ungurean* de origine, venit la Sucevița de la Schitul cel Mare, unde a murit la 29 august 1739²; astfel putem presupune că această notiță este făcută aproape de data menționată mai sus.

Scrierea este semiuncială, cu 15 rînduri pe pagină, executată de către un singur scriptor. Limba este slavonă de redacție românească. Literalele sînt trasate cu eleganță și precizie de artist, în trei culori (negru, roșu și aur), iar scrisul este aproape decorativ. Caligraful a dat importanță deosebită literelor inițiale și frontispiciilor din cercuri împletite și diagonale care se repetă simetric sau prin alternanță. Apar împletituri vegetale și înflorituri, predominînd leauea. În text apar litere aruncate, unele cuvinte fără pauze, iar pe ultimul rînd literele au prelungiri în jos. Ca și în *Liturghierul* lui Macarie, apare litera *M* cu poale, încă un semn că acesta ar fi fost modelul care a stat la baza cărții pe care o descriem. Inițialele sînt bogat ornate, cu arabescuri trasate cu aur și culori, dar apar și multe inițiale simple sau cu mai puține ornamente. Culoarele³ folosite sînt aur, ocru, roșu-vișiniu, verde-smarald.

După criteriile cunoscute în cancelariile medievale, pentru a economisi timp și materiale, scriitorii procedau la reducerea unor cuvinte și semne grafice, procedee care nu lipsesc nici din documentul nostru. Întîlnim în text abrevierea *prin trunchiere* (ВІСТ = ВІСТІЕР = *vistier*); abrevierea *prin conștricție* (Xċ. = ХРІСТОС = *Hristos*) și, foarte rar, *prescurtarea prin siglă* (Ḍ = *Domnul*).

Un procedeu frecvent utilizat este acela al *suprascrierii* sau al scrisului *în caturi*, realizat prin trecerea deasupra cuvîntului a una sau două consoane, acoperite cu o *titlă*.

Sistemul de abreviere *prin ligatură*, care implică fantezie și măiestrie, este îmbinarea literelor în așa fel încît să formeze un singur corp, simplificînd ductul și dînd slovelor o dublă sau triplă funcție. În documentul nostru găsim frecvent abrevierea prin ligatură la începutul celor cinci capitole. Prin folosirea acestui procedeu s-a ajuns la prescurtări

² Dimitrie Dan, *Mănăstirea Sucevița cu anexe de documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*, București, Tipografia Bucovina, 1923, p. 103.

³ Emulsia pentru scris era obținută din pulbere de aur, alcool și clei, iar culorile din pigmenți naturali amestecați cu ou. Această tehnică arhaică se păstrează și azi la unii pictori de frescă și icoane.

complicate și ingenioase, la o simbioză grafică nebănuită, care va da naștere la abrevierea *monogramică*.

La sfârșitul cărții, pe foaia a opta a ultimului caiet, *recto*, se află notița: *Această sfântă carte, Liturghia, au binevoit și o au făcut dreptătorul și de Hristos iubitorul și singur stăpînitorul domn Ioan Ieremie Movilă Voevod și au dat-o nouziditei sale mănăstiri numită Sucevița, unde este hramul mării Învieri a lui Hristos Dumnezeuul nostru, întru amintirea domniei sale în anul 7115(1607), luna iulie, ziua 1. Atunci a arhipăstorit în pămîntul Moldovii smeritul în arhiepiscopie chir Teodosie Barbovschi, care a fost ispravnic aceastei sfinte cărți, din dragoste pentru Hristos.*

Acest text începe cu invocația simbolică (semnul crucii) și litera C, de mărimea a trei rînduri, ușor ornate, cu puncte și cîrlige, precum cele din textul cărții. Scrierea este caligrafică și cursivă, cu peniță și cerneală neagră. Scriptorul a respectat cele mai importante formule de cancelarie.

În munca de înzestrare și înfrumusețare a mănăstirii trebuie să îi punem alături de Ieremia Movilă pe sfătuitoarea și susținătorul său, mitropolitul Teodosie Barbovschi⁴ și pe ierarhul Efrem⁵ care au devenit exemple urmate și de alte capete luminate ale vremii. Grație lor, mănăstirea Sucevița deține o zestre impresionantă de cărți și odore.

*

Un domeniu în care Biblioteca Județeană „Dinicu Golescu” are un număr mare de cărți este cel al **autografelor și însemnărilor manuscrite**. Pe *Nouveau vocabulaire français* apărut la Paris în 1834 și-a pus semnătura autorul, Alfred de Wailly, Cavalier al Legiunii de Onoare, care a fost rectorul Universității din Bordeaux. Tot aici și-a lăsat autograful amiralul francez Benjamin Jaurès, care va ajunge ambasadorul Franței la Madrid și Sankt-Petersburg. În 1838, acest volum a fost dăruit lui Ion Ghica de către Dumitru Brătianu cu o impresionantă dedicație: *Salut și frățietate*.

Scriitoarea franceză Daniel Stern, pseudonimul literar al contesei Marie d'Agoult, își dăruiește volumul *Florence et Tourin*, în chiar anul apariției, 1862, doctorului Carol Davila, cu o dedicație plină de afecțiune maternă.

⁴ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 28. Teodosie Barbovschi (1540-23 februarie 1608), mitropolit, a fost unul dintre ctitorii bisericii mănăstirești, un îndrumător al activității culturale și cel care a vegheat la realizarea mai multor manuscrite. Provine dintr-o veche familie de boieri moldoveni, a fost tuns în monahism la mănăstirea Probota și s-a stabilit la Sucevița. Ajunge episcop la Rădăuți (1598-1605) și mitropolitul Moldovei (1605-1608). A fost chiar dascălul lui Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul, și se pare că tot el a scris o *Hronologie* cu cele mai importante evenimente politice.

⁵ *Ibid.*, p. 159.

Referindu-ne la personalitățile românești de la care avem autografe, nu putem să nu amintim câteva: Grigore Antipa, Tudor Arghezi, Al. Averescu, Victor Babeș, Al. Balaci, George Barițiu, Geo Bogza, I.C. Brătianu, Augustin Buzura, Emanoil Bucuța, Șerban Cioculescu, Ovid Densusianu, Mihail Dragomirescu, Mircea Eliade, Constantin Giurescu, Dimitrie Gusti, B.P. Hasdeu, N. Iorga, Eugen Jebeleanu, Ioan Kalinderu, Mihail Kogălniceanu, Al. Lapedatu, Eugen Lovinescu, Simion Mehedinți, Ioan Nenițescu, Vasile Pârvan, Camil Petrescu, Marin Preda, Ion Pillat, Liviu Rebreanu, Radu R. Rosetti, M. Sadoveanu, Ioan Slavici, Nichita Stănescu, Al. Vlahuță, Vasile Voiculescu.

Sîntem în posesia unui unicat: *Arborele istoric genealogic al României*, de dimensiuni impresionante, 200/190 cm, realizat de prof. Jon Gârleanu în 1892, care poartă și autograful autorului și numărul exemplarului: 202.

Minuțios realizat de graficianul H. Fialla, a fost multiplicat de Tipo Lithographia Eduard Wiegard din București și este conceput în mod realist. Rădăcinile viguroase, dacii și romanii, sînt bine ancorate în pămîntul patriei. Tot aici este amplasată harta luptelor și războaielor românilor, îmbrățișată de o cunună din ramuri de stejar și laur, simbolul învingătorilor. Pentru a echilibra lucrarea, autorul a flancat rădăcinile cu chipurile celor mai importanți bărbați ai neamului: Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Al. I. Cuza și Regele Carol I. Tulpina dreaptă și neterminată reprezintă poporul, ramurile mari sînt perioade mari în istoria noastră, ramurile mici sînt domnitorii, iar frunzele, în număr de 1660, au consemnate, în interior, evenimentele reprezentative.

*

Există cărți care, de la bun început, sînt destinate colecțiilor și astfel autorii și editorii depun tot efortul și priceperea pentru realizarea lor.

În contrast cu grandoarea arborelui lui H. Fialla, menționăm existența în colecțiile noastre a unor **cărți de dimensiuni liliputane**.

Le petit fabulist a apărut la Paris în cunoscuta editură Firmin Didot. Are 87 de pagini de numai 20/25 mm, mărimea majusculilor este de numai 1 mm; textul este lizibil fără lupă și este împodobit pe alocuri de gravuri și viniete minuscule.

Demnă de menționat este *Collection complete des oeuvres de M de Voltaire*, în 45 de volume, editată de cunoscuții frați Cramer, la Geneva, în 1768 și, din 1777 pînă în 1796, la Paris. Această ediție a fost parțial văzută de „Patriarhul de la Ferney”, cum era supranumit Voltaire.

*

Multe lucrări provin din achiziții directe din anticariatele locale și din țară, dar și din donații de la persoane particulare, care, din dragoste pentru avuția culturală și pentru propășirea urbei lor, le-au oferit spre

păstrare instituției noastre.

Nu putem trece sub tăcere numele lor, drept pentru care ne facem o datorie de onoare amintind aici câteva dintre ele: Paraschiva Ștefu – a fost fondatoarea acestui lăcaș de cultură; în 1870 a donat 200 de galbeni austrieci, o avere, pentru înființarea unei biblioteci publice în Pitești; Gh. Ionescu-Gion – în 1904, a donat întreaga sa bibliotecă orașului natal; Constantin Dejan – a slujit, ca preot, 22 de ani la Biserica Sf. Vineri din Pitești, iar sub îndrumarea lui au fost achiziționate cele mai multe cărți vechi românești, din anticariate; Tatiana Bobancu – institutoare și animatoare culturală, a întocmit manuale școlare și a condus, timp de 20 de ani, Ateneul Popular „Gh. Ionescu-Gion”, la Pitești, unde a funcționat și biblioteca publică (1928-1948); Dimitrie Dima – marele constructor de poduri, a lăsat moștenire orașului natal cele trei poduri de peste râurile Argeș, Doamnei și Bascov, Biserica Sf. Vineri, construită după proiectul unui alt piteștean, marele arhitect Ion Socolescu; urmașii au donat bibliotecii cărți, manuscrise și corespondență; Col. Al. Enescu – om de aleasă cultură, a donat peste 5000 de cărți, multe dintre ele rarități bibliofile; Elena Davila Perticari, fiica doctorului Carol Davila – a donat o parte din biblioteca de la Izvoru, care a aparținut tatălui ei; Adela Armand Călinescu – a adus în biblioteca noastră majoritatea cărților de la conacul din comuna argeșeană Ciupa, care au aparținut marelui om politic Armand Călinescu.

Prezentându-se cu aceste valori spirituale și bibliofile, biblioteca va fi mereu o invitație la lectură și, mai presus de toate, va avea acea „putere fără moarte” în afirmarea identității culturale naționale.

Bibliografie

DAN, Dimitrie, *Mănăstirea Sucevița cu anexe de documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*, București, Tipografia Bucovina, 1923.

PĂCURARIU, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

RUSU, Dorina N., *Membrii Academiei Române. Dicționar*, Editura Enciclopedică/EA, București, 2003.